

Předmluva

Literární texty se zdají být rezistentní vůči dějinám v první řadě nikoli proto, že zobrazují věčné hodnoty, které domněle unikají času, ale spíše proto, že jejich struktura čtenáři stále znovu dovoluje vydat se do fiktivního dění.¹

Mezi nejstaršími zprávami o křesťanských mučednicích zaujímá nepřehlédnutelné místo zápis o umučení dvaadvacetiileté vzdělané ženy ze severoafrického Kartága, Vibie Perpetuy, jež na počátku třetího křesťanského století zemřela společně s Felicitou a několika muži v boji s divokými šelmami v kartáginském amfiteátru. Literární zpracování této události, slavné *Umučení svatých Perpetuy a Felicity (Passio sanctorum Perpetuae et Felicitatis)*, z něhož k nám ve více či méně bezprostřední míře zaznívá hlas mladé křesťanské matky, manželky a mučednice tak silně, jako by nás ani nedělila téměř dvě milénia, je dodnes fascinujícím textem, na jehož pozadí lze zkoumat širokou škálu témat: od počátku a rozvoje křesťanství v severní Africe, historického pozadí pronásledování křesťanů, přes formování teologie mučednictví až po sebevymezování křesťanské identity, jež byla navzdory veškerým snahám pevně ukotvena v kulturním klimatu většinové pohanské společnosti, z něhož stejnou měrou čerpala, jako se proti němu vymezovala.

Většinu těchto aspektů lze ovšem považovat primárně za historické či historicko-teologické a těšily se značnému zájmu již v předešlém bádání. Jakkoli je v následujících kapitolách nepomímám a zmiňuji se

¹ Iser, W., „Apelová struktura textů“, přel. I. Vizdalová, in: M. Sedmidubský, M. Červenka, I. Vizdalová (eds.), *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*, Host, Brno 2001, s. 39–61, zde s. 60.

o nich, tato kniha je v první řadě věnována oblasti, která dosud stála spíše stranou pozornosti moderních interpretů, a tou je recepcie *Passio Perpetuae* v literatuře rané církve. Zdánlivě prosté vyprávění o smrti několika mučedníků, jakých známe z prvních křesťanských staletí desítky, se totiž od počátku těšilo zcela mimořádné vážnosti mezi prostými věřícími i křesťanskými intelektuály. To mu na jedné straně zaručilo širokou oblibu a učinilo z něj dokonce modelový text, po jehož vzoru byla skládána další vyprávění o Kristových svědčích, na straně druhé však vedlo k tomu, že *Passio Perpetuae* začala žít takřka druhým životem.

Tento druhý život započal téměř bezprostředně po jejím sepsání a od počátku byl spjat se snahami o její přeznačení. *Passio Perpetuae* sama byla sice předčítána při liturgických shromážděních v církvi o svátku obou mučednic, ale stále častěji k ní v různých kontextech přistupovala osoba interpreta (ať už známého jménem či anonymního), jenž z ní vybíral jednotlivé pasáže, které pak vykládal tak, aby jimi podpořil vlastní argumenty často bez ohledu na znění původního textu a jeho význam. V průběhu času byla také stále častěji pociťována potřeba dovysvětlit některé aspekty původního textu, díky nimž sice získal svou proslulost, jež ale v nových dobových historických a teologických kontextech pozvolna přestaly odpovídat měnícímu se konceptu svatosti. Ty pak bylo třeba normalizovat takovým výkladem, jenž odstraňoval jejich problematický či subverzivní potenciál i za cenu radikální reinterpretace původního příběhu.

Načrtnutý vývoj od pretextu směrem k jeho reinterpretacím odráží i struktura této práce. V první části se nejprve zaměřuji na *Passio Perpetuae* z filologicko-literárně-historického hlediska a snažím se prozkoumat všechny otázky, jež se k ní v těchto ohledech pojí. Po jejím stručném zasazení do kontextu nejstarší literatury o mučednících následují kapitoly shrnující problematiku datace textu, jeho autorství, dochovaných verzí a konečně teologického naladění. Připomeňme, že všechny tyto otázky zaměstnávaly badatele více než jedno století a na některé dosud nejsme schopni s definitivní platností odpovědět. Čtvrtá kapitola se svými třemi pododdíly je pak již zaměřena na ty inovativní rysy *Passio Perpetuae*, jimiž se odlišovala od ostatní literatury a díky nimž patrně získala svou proslulost. Při určitém zjednodušení

Předmluva

je lze shrnout do tří oblastí: první je převrácení stávajících socio-genderových hierarchií, které ženám přisuzovaly pozici vždy podřízenou mužů a kladly důraz na plnění sociálních rolí, jež podle antických standardů ženám náležely; druhou je obdaření Perpetuy jakožto hlavní postavy charakteristikami, jež v antice tradičně příslušely mužům; a konečně třetí je akcent na mimořádnou duchovní moc mučedníků (v tomto případě opět především Perpetuy) v rámci společenství věřících, jež konkurovala kněžské autoritě.

Druhý oddíl zkoumá působnost a životnost *Passio Perpetuae* v její vlastní době. V dílčích kapitolách se snažím ukázat, jak vyprávění o smrti Perpetuy a jejích druhů ovlivnilo pozdější literární tradici rané církve, a především jak byl jeho původně revoluční potenciál oslabován či přizpůsobován teologickým cílům pozdějších staletí. V chronologickém pořádku analyzuji všechny relevantní texty, jež se o Perpetue a jejích družích zmiňují, citují zápis o jejich umučení či na něj narážejí, a pokouším se ukázat, jakým způsobem se snaží normalizovat jeho inovativní rysy. Tyto snahy, které započínají již s anonymním redaktorem textu a pokračují přes Tertulliana, severoafrické *passiones* 3. století po Kr. až po Augustina a jeho následovníky, vrcholí v anonymních *Acta Perpetuae*, která představují pokus o radikální přepsání původního vyprávění a jeho nahrazení očištěným textem odpovídajícím dobovým společensko-teologickým konvencím.

Cílem této knihy, k níž jsou v příloze připojeny i české překlady všech Augustinových a pseudo-Augustinových homilií na svátek svatých Perpetuy a Felicity, je tak osvětlit další osudy jednoho z nejpozoruhodnějších raně křesťanských hagiografických textů a spolu s tím i reinterpretaci cestu, kterou *athletae Christi* museli v následujících staletích urazit, aby našli své místo v pokonstantinovské společnosti i církvi. Na obecné úrovni ji lze chápat rovněž jako sondu do způsobu, jak se v průběhu doby měnil koncept svatosti ruku v ruce se změnou nábožensko-historickou situací a jak na tuto změnu reagovaly církevní autority.

* * *

Tato publikace, jež je upravenou verzí doktorské disertace na FF UK v Praze, vznikla na základě a s využitím studií, které jsem o *Passio*

Perpetuae publikoval v letech 2006–2011 v rámci *Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty* při Univerzitě Palackého v Olomouci. Svým způsobem doplňuje dvousvazkovou antologii raně křesťanských martyrologických textů, kterou jsem společně s kolegy z olomouckého *Centra* vydal v letech 2009 a 2011 v nakladatelství Vyšehrad (*Příběhy raně křesťanských mučedníků. Výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*, resp. *Příběhy raně křesťanských mučedníků II. Výbor z latinské a řecké martyrologické literatury 4. a 5. století*), zejména její první svazek, který obsahuje i komentované české překlady samotné *Passio Perpetuae* a *Acta Perpetuae A*.

V průběhu roku 2012, tedy v době, kdy byl rukopis této knihy již definitivně dokončen, byly vydány dvě publikace, jež mají pro poznání *Passio Perpetuae* zásadní význam (byť se ani jedna explicitně nevěnuje její recepci): sborník z berlínské mezinárodní konference věnované tomuto textu v roce 2007 (Bremmer, J. N., Formisano M. [eds.], *Perpetua's Passions. Multidisciplinary Approaches to the Passio Perpetuae et Felicitatis*, Oxford University Press, Oxford, březen 2012) a nová kritická edice latinské i řecké verze a anglický překlad *Passio Perpetuae* s obsáhlým komentářem, které pořídil T. J. Heffernan (*The Passion of Perpetua and Felicity*, Oxford University Press, New York, červen / červenec 2012). Zatímco poznatky z prvního svazku jsem se snažil dodatečně zapracovat do textu, Heffernanova kniha mi do doby odevzdání rukopisu do nakladatelství zůstala nedostupná.

Vznik této knihy byl umožněn díky Mellonovu stipendiu ve Warburg Institutu v Londýně (květen – srpen 2011), kde jsem rovněž přednesl její hlavní teze (v této souvislosti náleží můj dík především Charlesi Burnettovi, Warburg Institute, School of Advanced Studies, University of London). Díkem jsem dále zavázán Grantové agentuře Univerzity Karlovy v Praze, která podpořila její vydání v rámci grantového projektu č. 501112, Pavlu Spunarovi (Kabinet pro klasická studia FLÚ AV ČR, v. v. i.) za jeho zájem, rady a všestrannou pomoc, a především oběma odborným recenzentům, Martinu Bažilovi (FF UK Praha / Freie Universität Berlin) a Jiřímu Šubrtovi (FF UP Olomouc), za pečlivé pročtení rukopisu a všechny kritické připomínky. Řada zahraničních badatelů mi rovněž nezištně zaslala své studie (v některých případech ještě před jejich vydáním), k nimž bych měl jinak jen obtížný přístup:

Předmluva

poděkování si zaslouhuje zejména M.-P. Ciccarese (Università di Roma „La Sapienza“), V. Hunink (Radboud Universiteit Nijmegen), J. Leal (Pontificia Università della Santa Croce, Roma), C. R. Moss (University of Notre Dame, Indiana) a T. Sardella (Università degli Studi di Catania).

Zvláštní poděkování dlužím své ženě Janě, která text průběžně četla, upozorňovala mne na všechna krátká spojení a jejíž kritické poznámky významně přispěly k jeho konečné podobě. Bez její trpělivosti a pochopení by nevznikla tato kniha, bez její přítomnosti by celý můj život pohltil *taetrum chaos*.